

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ДИСКУРС ЕПОХИ РОМАНТИЗМУ

У статті аналізується дискурс епохи романтизму в сучасній українсько-польській славистиці.

Ключові слова: романтизм, дискурс, український, польський.

In this article the main topic is the analyze of the discourse of the romantics in the modern Ukrainian-Polish slavistic.

Key words: romantic period, discourse, Ukrainian, Polish.

W artykule przeanalizowano dyskurs epoki romantyzmu na tle współczesnej ukraińsko-polskiej slawistyki.

Słowa kluczowe: romantyzm, dyskurs, ukraiński, polski.

Дослідження різних аспектів польсько-українського дискурсу епохи романтизму займають почесне місце в сучасній славистиці й становлять показну бібліотеку. Здебільшого, це компаративістичні праці літературознавчого, культурологічного та суспільно-політичного характеру, в яких крізь призму історії, літератури та фольклорно-етнічних особливостей описувано «романтику України», експоновано її міфотворчу силу, пафос волелюбності й боротьби за свободу українського народу, його трагічну долю та ставлення до сусідів, зокрема до поляків і росіян.

Хвиля слов'янського романтичного відродження, хресним батьком якої був Йоган Готтфрід Гердер, чия міфологема, що слов'яни – це миролюбний, рільничий люд, що займає значно більше місця на землі, ніж в історії, припала слов'янам до вподоби і, повіривши у неї, вони за прикладом німців і англійців звернулися до власної історії, культурної спадщини, народних витоків своєї мови, релігії, звичаїв та усього, що свідчить про тотожність народу – як писав Гердер – про його «дух» та «ідею» [1; 10; 16].

Пригадаймо, що цей слов'янський рух проходив під впливом вибуху і наслідків французької революції та американської декларації незалежності. Саме цей контекст, як пересвідчилося згодом, сприяв упровадженню слов'ян на «європейську видівню», прикладом чого може бути (обмежуючись до України) популярність українського гетьмана Івана Мазепи та козакофільський струмись в європейських літературах епохи романтизму¹.

¹ Це питання досліджувало чимало дослідників, зокрема І. Боршак, М. Мочульський, В. Січинський, М. Мацьків, С. Радзевич, Д. Донцов, останнім часом ця тема привернула увагу відомого київського компаративіста Д. Наливайка, див. [6].

Представлені зумовлення, тенденції і вимоги становлять добрий фундамент до сформулювання площини культурологічно-історичного дискурсу романтиків навколо кардинальних проблем «слов'янської взаємності», зокрема польсько-української. Початки цих взаємин сягають княжих часів, але щойно доба Козаччини й Запорізької Січі, куди тікала перед панщиною і релігійними переслідуваннями руська людина і бунтівники з суміжних земель, звернула увагу польських і європейських історіографів, інженерів і мандрівників (Боплана, Ляссоти, Петерсона) на феномен Козаччини-Січі, що, пригадаймо, була живим муром Європи, який стримував монголо-турські наїзди; саме відтоді героїзм і волелюбність «козацьких лицарів» почали входити в широкий літературний і науковий обіг. По сьогоднішній день не сходять з поля зору дослідників і публіцистів. Хоч у найновіших дослідженнях, зокрема про «українську школу» у польській романтичній літературі, «сипнуло» великою кількістю дискусійних заходів і публікацій – як з боку українського (Р. Радишевський, Р. Кирчів), так і польського (Ст. Маковський, А. Фаб'яновський, С. Козак, М. Яньон). Проте деякі аспекти цього своєрідного дискурсу лишилися поза увагою дослідників, а інші вимагають певної корекції².

Згадана вище відома дослідниця польсько-європейського романтизму і польсько-українського дискурсу (у якому бере активну участь) професор Марія Яньон у своїх останніх книжках («Do Europy – tak, ale razem z naszymi

² Зацікавлених цими питаннями відсилаю хоча б до багатотомної видавничої серії кафедри україністики Варшавського університету «Варшавські українознавчі записки» (ред. С. Козак, вийшло 26 томів) та до серії видаваної кафедрою полоністики Київського національного університету ім. Т. Шевченка за ред. Р. Радишевського «Київські полоністичні студії»; пор. також [16].

umarłymi»; «Niesamowita Słowiańszczyzna») всупереч сучасним критичним, а то й нігілістичним, оцінкам саме романтизму та його окремих міфів та легенд деякими публіцистами і дослідниками рішуче наголошує, що не можна позбавляти народу того, що було для нього найцінніше, що будило історичну уяву, скріпляло національну свідомість, живило літературу, стало формою пам'яті, яка повсякчас становить своєрідну «ідею єдності живих з померлими» [13, 6].

Вагомість історичної пам'яті в польсько-українському дискурсі доби романтизму сьогодні Яньон експонує в одному з розділів своєї чудової книжки «Niesamowita Słowiańszczyzna». Отже, вказуючи на історичні факти й процеси та посиляючись на польських і зарубіжних дослідників, вчена констатує, що Козаччина, «вольниця козацька» була невичерпним джерелом української і польської літератури та створювала (характерний для романтичного топосу) простір неймовірної героїчної пригоди і лицарської слави. Не менш важливим для романтичної уяви був, наголошує Яньон, український степ, який насичував сферу літератури таємничістю, колоритністю та своєрідною універсальною безкінечністю. У контексті цих двох просторів і топосів романтики малювали образ козака як людини вільної, сміливої, героїчної, щедро опоетизованої в незрівняних думках і піснях, що становлять квінтесенцію й вершину артизму [14, 168].

Саме думи й історичні пісні були оцим міфотворчим джерелом «романтичної України» – козацької вольниці, образу козака, його коня, неосяжного степу, вкритого могилами і засіяного козацькими й кінськими кістками. Оце і є провідні теми, топос і міфологеми, які проходять крізь дискурс українських і польських (також європейських) романтиків, творячи великий, привабливий та інтригуючий міф України.

Проте лишається дещо осторонь ще один простір польсько-українського дискурсу, якого польські дослідники та Яньон лише принагідно торкалися, а саме суспільної дійсності – панської самоволі й жорстокості, невільничої праці на панщині, злиднів, приниження, глумування, релігійних утисків і переслідувань, отже, усього того, що було реальною дійсністю і що віддзеркалює українська романтична література на чолі з Шевченком і Костомаровим, але що не увійшло в ідилічну картину «романтичної України»³.

³ Велемовним доказом цього є творчість Тараса Шевченка, Миколи Костомарова, Пантелеймона Куліша, «Руської

Це найбільш яскраво виявлялося в т.зв. «кресовій міфології», зокрема в публікаціях прихильників ідеї «польських кресів», тобто тих українських земель, де польська цивілізаційна, релігійна й акультураційна місія неначе самотужки включила цю територію у польську історичну та суспільну свідомість. Зрозуміло, що втрата кресів збудила тугу за втраченою Аркадією, за країною, що «пливе молоком і медом»; саме з цього випливає своєрідний ностальгійний «міф кресів», який останнім часом став предметом тривалої дискусії і гострої полеміки, м. ін. автора цих рядків.

Найбільш рішучу позицію зайняв сучасний видатний французький історик Даніель Бовуа у своїх ґрунтовних багатотомних дослідженнях; починаючи з виданої польською мовою в Парижі («Культурою» Гедройця в 1987 р.) праці «Polacy na Ukrainie 1831-1863. Szlachta polska na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie», автор аргументовано показує, як кресова міфологія розходиться з жорстокою дійсністю, які жахливі, невільничі стосунки панували в українському селі між паном і селянином, які поневіряння зносив беззахисний український люд, врешті як це можливо, що саме водночас у панських палацах повставали поетично-літературні «гарні легенди і мальованки» [8, 20].

Як пристало солідному історикові, Бовуа не обмежився лише до романтичного міжповстанчого періоду – перегорнув усі важливі українські, польські, литовські та російські архіви, а наслідком цієї копіткої праці стали наступні історичні дослідження, зібрані в один імпозантний том (814 сторінок) під велемовним титулом «Trójkąt ukraiński. Szlachta, carat i lud na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie 1793-1914» (Люблін, 2005). Ніхто дотепер – крім Бовуа – не здобувся на те, щоб з такою ретельністю і всебічністю описати життя поляків в Україні, їхні стосунки з українцями, а також з повним переконанням твердити, що «в польському мисленні про Україну домінувала ідилічна візія і найкраще треба відразу сказати, що саме це було джерелом катастрофальних стосунків між українцями і поляками» [9, 11].

Власне у цьому контексті хочуть звернути увагу на дуже важливий, але, як згадано, призабутий дослідниками аспект польсько-українського дискурсу епохи романтизму. Йдеться про публіцистику, програми і діяльність польських втікачів-емігрантів у Франції, Бельгії, Англії після поразки листопадового антицарського трійці», харківських романтиків.

повстання 1831 р. Головним осередком, де концентрувалася дискусія над причинами поразки повстання, зокрема в Україні, було Польське Демократичне Товариство, яким керував Йоахим Лелевель та Станіслав Ворцель. Треба відзначити, що, знайшовшись на паризькій бруківці, окремі громади Товариства та їхні діячі маніфестували свою рішучу радикально-якобінську революційність. З цього погляду надзвичайно цікаво процитувати заяву громади під велемовною назвою «Умань», надруковану на сторінках газети «Nowa Polska»: «Згадування помилок батьків наших, за які сьогодні вітчизна і ми карані різкою небес, наказало нам прикласти палець до найболючішої рани. Дітям Умані, шляхті, нам належало взяти ім'я цього театру жахів, аби перед небом, вітчизною і людьми понести покірну спокуту за гріхи батьків. Нам належить взяти ім'я Умані, щоб з народом України, народом грецьким укласти союз відродження, союз майбутнього; щоб ми у страшній пам'ятці стерли спільні образи, щоб ми за переслідування народу України, за викликання найстрашніших реакцій, самим ім'ям Умані змили спільну ненависть, замазали криваві пам'ятки» [15, 103]⁴.

Невже, хочеться спитати, перелом у польській думці про Україну та українців?

Знаменно, що ключовою проблемою у цій переорієнтації польської думки було названо потребу визначення щодо трагедії Умані. Йдеться тут не тільки про акт покори, бажання «спокутувати за гріхи батьків», за обсяг вини шляхти щодо народу України, але й про прихильне ставлення до українців, відкидання тенденційних оцінок шляхетської історіографії щодо України, українських національно-визвольних рухів, асиміляційних процесів, суспільного і релігійного поневолення та польської цивілізаційної місії. Таким чином, йшлося про майбутнє поляків та українців, про їхні взаємні стосунки, про спільну боротьбу з поневолювачем в ім'я незалежності обох народів [22].

На цій дорозі мислення одним із перших був еміграційний радикальний ідеолог і діяч Польського Демократичного Товариства Тадеуш Кремповецький, котрий разом з Чинським та Сьвентославським був «мозком і серцем» товариства «Умань». Саме Кремповецький у другу річницю листопадового повстання на багатолюдному вічі в Парижі, за яким стояв генерал Лафает, виголосив французькою полум'яну промову, в якій, піддаючи гострій критиці поль-

ську шляхту та її згубну для країни політику, зазначив: «Панове, деспотизм царів із найбільшою затятістю знущається над людиною з народу. [...] Не думайте, панове, що це огидне ярмо наклали переможці переможеним; не думайте, що пани та раби різняться походженням. [...] Коли в XVII ст. католицизм, що підтримувався мечем панів, допик до живого мужньому народові України, його реакція показала гнобителям, чим є народна помста. Тоді й народилися нові Спартаки: Павлюк, Наливайко, що розплатилися за свій відважний опір катуванням, перед яким здригається природа. За їхню смерть незабаром помстився грізний Богдан Хмельницький. [...] Любов до свободи проростає в тих массах, де безкарно діє батіг пана і меч царя. Не так давно народ України криваво продемонстрував своє прагнення свободи. Імена Гонти і Дорошенка сьогодні є грозою гнобителям. Прагнення свободи виявляється в сумних жовнірських піснях, в елегійних романсах українця, у спогадах запорізьких козаків» [24, 55-56].

Цитуючи найцікавіші мотиви виступу Кремповецького, прагну водночас зазначити, що подібним чином після нього виступали Ян Чинський та ксьондз Пуласький, у гостру дискусію на тему причин поразки листопадового повстання залучали ширші кола. Історичні, народні та релігійні мотиви перепліталися із суспільними; не забували й про найбільш палючу й конфліктогенну проблему – ставлення поляків до України та українців, їх національно-визвольних повстань і боротьби, взаємних польсько-українських стосунків та зумовлень тощо.

Характерно, що ці оцінки й дискурс романтичних емігрантів витікали з досвіду французької революції та сучасної демократичної і громадянської думки Європи. Невипадково, що еміграційна переорієнтація польської суспільно-політичної думки щодо України є однозначно революційною.

Зрозуміло, що в цьому дискурсі справа ревізії власної історії виокремила проблему відсталості краю і суспільства щодо тодішніх демократичних течій і процесів у Європі. Дискусії зі змінним успіхом проводили майже в усіх основних еміграційних осередках. Дискутували також про підготовку конституції, з обов'язковими змінами устрою Польщі. Автором проекту був Станіслав Ворцель. Предметом обговорення була також, і це надзвичайно важливо, ідея федерації народів, що мешкали на території Речі Посполитої⁵.

⁴ Тут і далі переклад власний – С. К. Зібрані оригінали див. [16, 227-307].

⁵ Див. цитовані вище праці, а також [23; 25].

Цим полемічним напрямком задавала тон еміграційна преса, особливо радикально-демократичні часописи – вже згадувана «Nowa Polska», «Postę», співредактором якого певний час був – спільно з Чинським – українець Петро Семененко, котрий займався українською проблематикою, а також газета «Rótnos», яку редагував Шимон Конарський, Ян Чинський і Тадеуш Крємповецький.

Принагідно варто сказати, що власне на сторінках «Postę» було високо оцінено заслуги українців щодо Польщі й Слов'янщини. Підкреслювалося, що український народ «є серцем слов'янського тіла» і що в майбутній історії йому судилося відіграти велику роль [21]. Натомість на шпальтах «Rótnosu» гідною відзначення є цікава стаття «Про поезію Русі» (ймовірно, пера Семененка або Чинського), в якій, протиставляючи українську епічну поезію народній творчості інших народів, автор підкреслює оригінальність першої, пишучи: «Письменники Русі не пішли шляхом інших народів Європи, залишили збоку школу Гомера та скандинавських бардів, утворили школу нову і абсолютно особливу. Пісні їхні є первинними, бо походять з почуття душі, що дістала натхнення природи; ані Схід, ані Захід у своїх творах не уявляють, що народжувалось на такому тлі або мало такі барви» [19].

Вказуючи на козацько-героїчний характер історичних пісень і дум, автор підкреслює їхній лицарський, волелюбний дух, ідейну функцію і вплив на пробудження свідомості і боротьбу українського народу у його визвольних змаганнях, наслідком чого є, переконаний публіцист, численні «перемоги козаків на суші і на морі», які яскраво показано в «Енеїді» Івана Котляревського. При цьому автор підкреслює, що Котляревський не пішов шляхом Заходу, бо «з «Енеїди» латинської створив «Енеїду» козацьку, повну запалу, гумору і цікавих відомостей про козацький край» [19].

Невипадково, що демократичні кола поліс-топадової еміграції радо зверталися до козацьчини і козацького епосу; вони, як і поети «української школи» на чолі з Гоцинським і Словацьким, бачили в ній втілення волелюбних прагнень українського народу, апофеоз козацького героїзму в боротьбі з турецько-татарськими кочівниками. В емігрантському середовищі саме козацьчина, а не Річ Посполита, була оплотом християнства в Європі. Хоча свідомість цього факту, а також суспільної та військової ролі козацьчини в історії не була поширеною.

Цікавим приводом для популяризації козацької проблематики в міжнародному дискурсі став скликаний Французьким Історичним Інститутом міжнародний Конгрес європейських істориків, який відбувся в Парижі в листопаді 1835 р. Завданням Конгресу був підсумок останніх досягнень європейської науки і культури. Особлива увага приділялась історичним та природним наукам, а також мистецтву. У Конгресі брали участь представники різних народів, а нашу частину Європи і згадані проблеми представили два видатні еміграційні діячі, які презентували два крайні угруповання: революційно-демократичне представляв Ян Чинський, радикальний діяч, публіцист і козакофіл, що був названий «ancien vice-president du club patriotique de Varsovie»; партію Адама Чарториського представляв (хоча раніше він був членом Польського Демократичного Товариства) активний консервативний діяч, публіцист, плідний прозаїк-козакофіл Міхал Чайковський, названий на Конгресі «un Cosaque» [20, 28].

Звернімося до їхніх текстів. Оригінальність промови Яна Чинського міститься вже у формулюванні теми: «Який вплив мали козаки на літературу, науку, мистецтво і цивілізацію Півночі та Сходу». Цей дослівний переклад з французького оригіналу передає зміст задуму автора. Вихідним пунктом промови була теза, що козаки вже від самої своєї появи на берегах Дніпра утворили спільноту, яка мала республіканські засади і права. Даючи короткий нарис історії козацьчини, промовець підкреслив хоробрість і героїзм козаків у війнах з військами ханів, султанів і царів. У цій боротьбі заключили вони союз з поляками, були відданими союзниками, разом перемагали у часи, коли Річ Посполита, якою мудро керував Стефан Баторий, проводила виважену щодо козаків політику. Проте це не тривало довго, оскільки устрій Речі Посполитої, шляхта, магнати та єзуїти довели до зриву порозумінь, викликаючи постійні козацько-польські війни, започатковані повстанням Павлюка і Наливайка. Справжнім бичем божим, як зазначив Чинський, господнім знаряддям помсти за всі кривди, які були завдані козаками, став Богдан Хмельницький. Його перемоги у баталіях похитнули міць Польщі і в результаті стали причиною її падіння [20].

Характерно, що при цьому Ян Чинський окреслює козаків не як варварів і розбійників, а зазначає їхню любов до свободи, мужність і шляхетність. Його хвилює падіння козацьчи-

ни, і він не забуває підкреслити, що хоча козацька військова міць занепала, ідея козацької волі й надалі живе в українському народві. Тому поляки, робить висновок Чинський, працюючи над відродженням вітчизни, витягають до козаків братню руку і трактують їх як союзників та «потужний революційний чинник, який відродить Північ і відкине ярмо московської тиранії» [20, 13].

Це дуже відверте, прихильне і конструктивне свідчення переорієнтації польської демократичної думки щодо України. Якщо навіть врахувати певний «якобінський» демократичний радикалізм і молодецько-революційний ентузіазм Чинського, його апологічні й емоційні оцінки та висновки – надто важливим є піднесення промовцем козаччини і лицарських рис козаків. Міжнародне гроно учасників Конгресу, в тому числі численні слухачі-парижани й емігранти різних течій, почули компетентну промову про роль і значення козаччини в історії України, Польщі та Росії. Водночас слухачі могли переконатися, що у ставленні до України в середовищі польської демократичної еміграції стався рішучий перелом.

На відміну від, радше, політичного характеру промови Чинського, Міхал Чайковський свій виступ назвав «Який вплив мали козаки на літературу Півночі та Сходу». Спочатку він зайнявся віддаленою генеалогією «козацького народу», що сягала часів імператора Костянтина Порфірогенета, що розмістив козацьких предків, т.зв. хазарів, на берегах Дніпра, Дністра і Дону. Хоча в цій частині своєї промови оратор продемонстрував кепське знання теми, низка його тез свідчить про некомпетентність і плутанину, проте основна частина роздумів все-таки показує вірне розуміння проблематики.

Ця основна частина була присвячена поезії, передусім козацькому епосові – історичним думам і пісням, їхньому впливові на літературу, зокрема українську, польську і російську поезію. Базова теза, яку автор вишукано підкреслює, це те, що козаки від часів легендарного Бояна мали власну оригінальну народну поезію в період, коли поляки ще наслідували чужу літературу і поезію. Промовець зазначив, що з-під цих впливів польську літературу звільнила (увага) українсько-козацька народна творчість. У цьому плані варто згадати поетів і письменників «української школи» – Анатолія Мальчевського, Северина Гощинського, Богдана Залеського, Юліуша Словацького, Томаша Падуру. Легко здогадатися, що такий підхід був

згадуванням і повторенням бурхливої дискусії з-перед 1830 року про народні та історичні джерела польської романтичної поезії. Згадаємо, що в еміграційних колах козакофільські традиції «української школи» продовжував у своїх численних «козацьких» романах саме Міхал Чайковський, Ян Чинський і активний емісар Томаш Єж (Зигмунт Мілковський).

Український народний епос, особливо пісні і думи, а також козацька проблематика, зазначає Чайковський, впливав також на російську поезію. Барви цієї поезії та її козацький дух відбито у поезії Козлова, Жуковського, а «особливо страждальця за свободу Рилеева», – робить висновок автор, підкреслюючи ще раз роль і значення «впливу козаків та їхньої поезії на літературу слов'ян» [20, 8].

Цей культ козацького епосу в устах Чайковського – консервативного романтика – витікав не тільки з літературних інспірацій (т.зв. романтичної фольклористики та історизму), а й із суспільно-політичних причин, які в історії України, особливо козаччини, так яскраво виявились, і воскресіння яких у справі майбутнього відродження і згоди так прагнув автор «Вернигори». Волелюбні та республіканські традиції козаччини, героїчна боротьба з Півмісяцем і «гнобителями народу», нарешті, польсько-українська згода – ось основні передумови політичного козакофільства Міхала Чайковського, які він представив у своїй доповіді і які запевнили йому прихильне прийняття «Козацьких романів» (1836), а також становили рушійну силу його політично-дипломатичної діяльності на терені Константинополя і Туреччини як представника «Hotelu Lambert» і особисто кн. Адама Чарториського.

Готуючи еміграційних емісарів до антиросійської політичної діяльності, кн. Адам не приховував, що саме на українців «[...] впали найсуворіші переслідування гнобителів і що саме вони продемонстрували сталість, гідну мучеників. Вже тільки це повинно схилити до них кожне серце. Крім того, багато хто з нас веде від них свій рід і не повинні цього забувати. Отже, шануймо їхні обряди, їхні звичаї, їхню оригінальну мову, що так близька нашій. При цьому наша література увібрала в себе їхні традиційні наспіви і ними оживилася [...] Помилки, провини з обох сторін, фатальні непорозуміння розхитали ці прекрасні добровільні ланки, але давні пам'ятки і перекази не втратили своєї сили; помилки вже ніколи не повернуться, а спільні страждання, спільний інтерес

і єдина надія на свободу у згідному братерстві повинні єднати нас тепер міцніше, ніж колинебудь, і про цю важливу правду належить і їм, і нам говорити» [12, 13].

Як довірена особа князя, Міхал Чайковський почав свою нову місію, будучи переконаним, що «московське царство можна розвалити» тим, щоб поставити на ноги козаків Добруджи та України, а також діючи на Чорному морі і Дону (йдеться про донських козаків). Він вважав, що за підтримки Порти треба створити широкий антиросійський блок, до якого швидко приєднуються інші поневолені народи. Водночас Чайковський усвідомлював, що важливою підтримкою у цій акції є пробуджений молодий національний рух України, тобто Кирило-Мефодіївське братство, про що говорилося в еміграційному середовищі та «Hotel Lambert» завдяки емісарам з Києва – Францішку Духінському та Зигмунту Мілковському. Отже, не випадково, що в еміграційній пресі в цей час з'явилось багато матеріалів про цей молодий рух і про Україну, а в колі емісарів, особливо в програмі Чайковського, підкреслювалось, що всюди «треба жити, укріплювати і будити козацьку традицію» [12, 108].

Говорячи про молодий український рух, тобто київське братство, польські емігранти либонь пов'язували його з поширеними тоді в Європі рухами «Молода Європа», «Молода Німеччина», «Молода Польща», чия діяльність будила суспільну активність і впливала на розвиток революційної ситуації в Європі в 40-х роках XIX ст. Зрештою, в деяких документах братчиків є згадка, що самі вони початково вживали назви «Молода Україна», не дивно, що наляканий їхньою появою цар Микола I ствердив, що київські конспіратори – це результат «пропаганди з Парижа» [18, 3].

Читаючи «Книги буття українського народу», можна збагнути, що братчики, головним Микола Костомаров, були добре обізнані з ідеями Фур'є, Сен-Симона, Мацціні, знали «Книги народу» Ляменне та, зокрема, «Księgi narodu i pielgrzymstwa» polskiego Адама Міцкевича. Саме «Книги буття українського народу» є інтелектуально і політично інтригуючим по наш день дискурсом польсько-українським, вписаним у ширший європейський контекст. Так Міцкевич, як і Костомаров, включаючись у цей європейський дискурс про майбутнє Європи і людства, стали у першому ряді з тими, чії ідейно-політичні засади й ідеали мали становити фундамент під будівлю суспільного прогресу,

міжлюдського миру і ладу, в тому числі між українцями і поляками.

У прикінцевих параграфах «Книг буття українського народу» читаємо, що Україна лежить у могилі, але не вмерла, «бо її голос, що звав усю Слов'янщину на свободу і братерство, розійшовся по світу слов'янському: «І одізвався той голос України в Польщі 3 таја постановили поляки, щоб не було панів і всі були б рівні в Речі Посполитій; а того хотіла Україна за 120 літ до того. І не допустили Польщу до того, і розірвали Польщу, як прежде розірвали Україну. Але не пропаде Польща, бо її збудить Україна, котра не пам'ятає зла і любить сестру свою так, якби нічого не було між ними» [3, 244].

Такі думки пронизують не лише «Книги буття», але й відозви братчиків до українців, до росіян і поляків, ось фрагменти до останніх: «Оце говорить до вас Україна, бідна сестра ваша, яку ви розділили і згубили і яка не пам'ятає зла, співчуває вашій недолі і готова пролити кров своїх дітей за вашу свободу. Прочитайте це братнє послання, обміркуйте вагому справу вашого загального порятунку, збудіться зі сну і дрімоти, викореніть з ваших сердець безглузду ненависть один проти одного, викликану царями і панами на погибель власної свободи, соромтеся ярма, яке тяжіє на ваших плечах, соромтеся власної зіпсованості, прокляніть обожувані імена земного царя і земного пана, виженіть з ваших голів дух безвіри...» [3, 244].

Читаючи книги і документи київських конспіраторів, можна без труду збагнути, наскільки співзвучні вони з сучасними їм європейськими думками і тенденціями, як цільно цілеспрямовано і конкретно кириломефодіївці вплинули на цей започаткований у Парижі польськими емігрантами, зокрема, громадою «Умань», польсько-український дискурс.

Пригадаймо, що цей дискурс мав неабияке відлуння у художній літературі, що його започаткували Гулак-Артемівський та «школа харківських романтиків» зверненням до творчості Міцкевича та польської літератури. Ці переклади Гулака-Артемівського, Боровиковського, Метлинського, Костомарова були неначе відповіддю на зацікавлення українською проблематикою польських поетів «української школи» (Мальчевського, Гоцинського, Залеського, Словацького, Падури). Незвичайно сильно політично і філософськи в українсько-польський дискурс епохи романтизму вступив Тарас Шевченко. Це окрема тема, вона має уже свою величезну літературу, відому добре

спеціалістам. Проте в пригадку годиться відзначити, що в своєму головному творі, присвяченому українсько-польській темі – поемі «Гайдамаки», поет дав чіткий, різкий свій погляд на суспільно-політичні і релігійні стосунки українсько-польські, натомість у післямові до поеми м.ін. писав: «[...] весело подивиться на сліпого кобзаря, який сидить собі з хлопцем, сліпий, під тином, і весело послухать його, як він заспіває думу про те, що давно діялось, як боролися ляхи з козаками; весело... а все таки скажеш: «Слава Богу, що минуло, а надто як згадаєш, що ми одної матері діти, що всі ми слов'яне. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаються знову зі своїми ворогами. Нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, не розмежованою останеться навіки од моря до моря – слов'янська земля [...]» [7, 142].

Шевченків політичний дискурс з поляками стосувався кардинальних проблем взаємних стосунків, але попри свою гостроту і різкість оцінок Шевченко у спеціальному посланні «До поляків» займає помірковану і конструктивну позицію. Характерно, що свій дискурс поет починає від звернення до минулих часів і подій, коли обидва народи жили в злагоді, спільно захищали свої землі, були «вільними козаками», «пишались вільними степами» – аж

Прийшли ксьондзи і запалили
Наш тихий рай. І розлили
Широке море сльоз і крові...
...

ЛІТЕРАТУРА

1. Козак С. Від гердеризму до сучасної національної свідомості // «Народна творчість та етнографія». – 2007. – № 1.
2. Козак С. Реорієнтація польської думки щодо України // «Slavia Orientalis». – 2007. – № 2.
3. Козак С. Українська змова і месіанізм. – Івано-Франківськ, 2004.
4. Козак С. Український голос в європейській дискусії про нове християнство // Той, хто відновив Могилянку. Збірник на пошану В. Брюховецького. – Київ, 2007. – С. 361-368.
5. Козак С. У руслі європейських пошуків суспільного поступу // Między Wschodem i Zachodem. Z dziejów kultury pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego. Red. W. Kołbuk, A. Nowacki, L. Puszak. – Lublin KUL, 2010. – S. 219-230.
6. Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика. – Київ, 2006.

Отак-то, ляше, друже, брате!
Неситії ксьондзи, магнати
Нас порізнили, розвели
А ми і досі так жили.
Подай же руку козакові
І серце чистее подай!
І знову іменем Христовим
Ми оновим наш тихий рай [7, 142].

Цей шляхетський, наповнений духом християнського прощення і братання дискурс українця з поляками чи польських емігрантів з українцями ще раз засвідчує, що в епоху романтизму в свідомості чільних представників обох народів відбувся великий злам [2].

Очевидно, у запропонованих міркуваннях використано лише частину багатого матеріалу, належало б, без сумніву, включити сюди, скажімо, Володимира Іполита Терлецького, чие «Слово Русина» викликало відлуння навіть в Апостольській столиці, не кажучи вже про гурт польських емігрантів (у колі яких він активно діяв) та про ширший європейський контекст [4; 5].

Зрозуміло, що представлений дискурс не був одноразовим актом, а радше поступовим процесом, що звільна набрав чіткості у польсько-українських полемічних суперечках і дискусіях протягом XIX–XX ст., а також у наш час. Ключові проблеми цього польсько-українського романтичного дискурсу вимагають – як можна було переконатись – продовження з урахуванням сучасного стану історичної науки, суспільної думки та наукових вимог і критеріїв.

7. Шевченко Т. Поезії 1837-1847. – Київ, 1963. – Т. 1.
8. Beauvois D. Polacy na Ukrainie 1831-1863. Szlachta polska na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie. – Paryż, 1987.
9. Beauvois D. Trójkąt ukraiński. Szlachta, carat i lud na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie. 1793-1914. – Lublin, 2005.
10. Bobrownicka M. Narkotyki mitu. – Kraków, 1995
11. Chudzikowska J. Dziwne życie Sadyka Paszy. – Warszawa, 1971.
12. Handelsman M. Ukraińska polityka ks. Adama Czartoryskiego przed wojną krymską. – Warszawa, 1937.
13. Janion M. Do Europy tak, ale razem z naszymi umarłymi. – Warszawa, 2000.
14. Janion M. Niesamowita Słowiańszczyzna. Fantazmaty literatury. – Kraków, 2006.

-
15. Lud Polski. Wybór dokumentów. Wybór i wstęp H. Temkinowa. – Warszawa, 1957.
  16. Kozak S. Polacy i Ukraińcy. W kręgu myśli i kultury pogranicza. Epoka romantyzmu. – Warszawa, 2005.
  17. Kozak S. Stosunki polsko-ukraińskie z polistopadowej perspektywy // «Przegląd Humanistyczny». – 2006. – № 1.
  18. Kozak S. Ukraińcy spiskowscy i mesjaniści. – Warszawa, 1990.
  19. O poezji Rusi // «Północ». – 1835. – № 7 i 8.
  20. Piotrowiczowa J. Michał Czajkowski jako powieściopisarz. – Wilno, 1932.
  21. «Postęp». – 1834. – 29.VII.
  22. Sikora A. Gromady Ludu Polskiego. – Warszawa, 1974.
  23. Szacki J. Ojczyzna. Naród. Rewolucja. – Warszawa, 1962.
  24. Wiosna Ludów. Teksty i materiały źródłowe. Pod red. N. Gąsiorowskiej. – Warszawa, 1953.
  25. Wskrzesić Polskę, zbawić świat. Zebrał i opracował D. Kalbarczyk. – Warszawa, 1981.